

DIJALEKTIKA BRAČNE ZAJEDNICE LJUBAVI

Dr Jordan KUNIČIĆ

Ne shvaćam ovdje izraz *dijalektika* u smislu sofističkog cjepidlačarenja. Niti pod tim izrazom shvaćam neku logičku ili filozofsku metodu. Uzimam taj izraz u smislu postavljanja naglaska na onu napetost, na ona suprotna strujanja, recimo na one neke antinomije kao nerijetku pojavu u bračnoj zajednici. Kad bih htio označiti današnji fokus te napetosti, rekao bih da se on nalazi u pitanju *kako se ima harmonički spojiti prokreativna uloga braka sa zahtjevima intimnosti bračne ljubavi*. To je danas središnje pitanje bračne problematike. Drugi vatikanski koncil reagirao je na bolne podražaje toga pitanja (GetS, br. 51).

S kojeg bilo gledišta promatrali brak, on će nam se pokazati kao stjecište nekih suprotnosti. Različiti su spolovi, morfološke i fiziološke razlike, različite misije u bračnom životu, različite uloge i u samom bračnom činu, različita zakonodavstva o braku, itd., a ipak je brak usmjeren prema sjedinjenju duša i tijelâ, tako da se u braku gleda kao ideal *jedno*: jedno tijelo, jedno biće (Mk 10, 7). I svi su ti faktori živi, međuovisni. Pomažu se i odmažu. Popunjavaju i poništavaju. Pojavljuju i nestaju. Prati ih imanentna dijalektika života.

Nadodaj pooštrenu dijalektiku s kršćanskog gledišta. Ne mislim samo na činjenicu da je brak ujedno prirodna institucija i sakrament nego mislim poglavito s tog gledišta što kršćanin ne može integralno raspravljati o bračnoj problematici zanemarujući podatke vjere o iskonskom grijehu. Taj je grijeh potencirao bračnu dijalektiku. Pooštreni su zakoni nekih unutarnjih suprotnosti. Neznanje, strasti, teškoća osvajanja visova kreposti, pogoršanje snage niskih nagona, bolno rađanje žene, neka potčinjenost žene, u jednu riječ: one »zemaljske patnje« (1 Kor 7, 28) trajne su pratilice ove zajednice ljubavi. Na taj način onaj objektivni ideal »dvoje u jedno« i »jedno u dvoje« ostaje rijetko ostvareni san.

Previše je bračna institucija utkana u individualni i društveni život a da bi čovjek mogao prolaziti šutke mimo njegovih oštrica. Koga one ne bodu? Zato je uputno tražiti neka rasvjetljenja. Eto, i Drugi vatikanski koncil pozvao nas je da tražimo ta rasvjetljenja, uz uvjet da se ne traže u krivim pravcima, npr. u onome što deformira brak kao što ga deformira divorcij, slobodna ljubav, hedonizam, razna nedopuštena sredstva protiv porođaja (GetS, br. 47). Rasvjetljenja neka nađu »honestu« rješenja, poštene, časne solucije (ist. mj., br. 52).

U našoj se literaturi pojavio pokušaj izlaska iz te situacije, npr. u doktorskoj radnji dra Srečka Badurine, u kojoj pisac raspravlja o svrsi braka (god. 1966). Vjeran naučavanju Crkve, on traži nove puteve te uvodi razliku između braka promatranog u eshatološkoj perspektivi i braka promatranog više u njegovoj ovozemnoj egzistencijalnosti. Sve služi čovjeku da postigne svoje vječno određenje, prema tome — služi mu zato i bračni život. Ako pak ograničimo svoj pogled na brak i na njegovu neposrednu misiju, tj. na podizanje novih osoba, tada su osobe suprugâ sa svim svojim duhovnim bogatstvom određene da pomognu to uzdizanje novih ljudi opslužujući poziv prokreativne ljubavi (str. 117). Tada je i zajednica života, i ljubav i suživaljavanje i sve drugo — usmjerenom prema prokreaciji.

Kategorički nas je pozvao Koncil (GetS, br. 51) da razmislimo kako je *nemoguće da između božanskih zakona koji reguliraju prijenos života i zahtjeva autentične bračne ljubavi može biti protuslovlja*. Ako ne može biti protuslovlja, treba ići za tim da spasimo i pouku božanskih zakona i zahtjeve autentične bračne ljubavi, dakle ne one bludne ili grešne ljubavi. Ne postoji antinomija, ne postoji nerješiva dijalektika, postoji u mnogim slučajevima neki konflikt, nemogućnost da se udovolji zahtjevima prokreacije i bludne ljubavi, stoga se treba obratiti načelu subordinacije vrednota.

Drugo je pitanje da li npr. pokušaj traženja novih rasvjetljenja u ovom pitanju, iznesen u *Svescima*, 7/8 (1968) 85—93, spašava ova sumarno iznesena metoda načela. Doista, refleksije tu iznesene smatraju se *indikativna*, ali i te refleksije i dva članka nekako se usumjeruju prema činjenici da je francuski parlament odobrio antikonceptijsku pilulu. U refleksijama se dosadašnji način iznošenja bračnog finaliteta proglašuje niti sretnim niti baš točnim. Reklo bi se da se pred očitom dijalektikom ciljeva, odnosno dijalektikom između prokreacije i ljubavi, odabire žrtvovanje objektivnog finaliteta u korist subjektivnog. Priznaje se finalitet braku, ali taj se finalitet označuje tako da se životnoj zajednici muža i žene postavlja cilj: razvijanje svestranog zajedništva ljudskog i kršćanskog života.

Uvjeren sam da se može naći izlaz tako da se ne žrtvuje nijedan element priznat kao bitan. O tome nam jamče malo prije navedene riječi Koncila. Radi se o tome da se nađu spojne ideje. O nekim se točkama ne diskutira, tj. izvan kruga diskusije nalazi se svaki kompromis i zabacuje se svako sredstvo kojim se ubija život ili se predlažu nečasna rješenja (GetS, br. 51), a treba ići za tim da se nađu sredstva urednog i časnog načina prenošenja života (ist. mj., 52). Isključuju se sve deformacije uključene u slobodnoj ljubavi, egoizmu, hedonizmu, nedopuštenim sredstvima protiv začeca (br. 47). Konačno, Koncil traži da se slijeđe staze utrte od crkvenog učiteljstva, drugim riječima: apelira na svijest pravog sinovstva prema Crkvi da se ne prigrlje solucije koje je ona odbacila (br. 51).

Možemo li se nadati nekoj potpuno novoj soluciji? Ako pod izrazom »potpuno nova solucija« razumijevamo soluciju kontradiktorno oprečnu dosadašnjem naučavanju, takvu soluciju odbacujemo kao neprihvatljivu. U istom pitanju, promatranom s istog gledišta, izricati kontradiktorno oprečno rješenje značilo bi prihvatiti dijalektičku anti-

nomiju, ustvrditi da između božanskih zakona o prenošenju života i zahtjeva autentične bračne ljubavi postoji nerješiva suprotnost, a to je nemoguće pojmiti, jer Bog, autor i prve i druge snage, ne može sam sebi kontradikirati.

Suprotnost u izvorima Objave?

Na prvim stranicama Svetoga pisma nalaze se dva teksta o stvaranju muškarca i žene. U prvom tekstu, nazvanom svećenički ulomak (Post 1, 28), naglašava se prokreativna svrha, riječima: »Rastite i množite se«, dok se u drugom ili jahvističkom ulomku brak prikazuje kao neki lijek muškarčevoj i ženinoj osamljenosti (Post 2, 18), jer se tu priznaje da »nije dobro da čovjek bude sam«.

Ne samo da nema tekstualne suprotnosti nego se čini deplasiranim tražiti rješene suptilnog pitanja poredanosti i konflikta vrednota, uvjetovanim znatnim dijelom napretkom moderne medicine, u jednostavnim tekstovima Božje riječi. Položaj na nekom mjestu u knjizi ne rješava pitanje bitne, aksiološke poredanosti, još manje slučaj njihove dijalektičke, konkretne suprotnosti.

Neka govore biblicisti. Svećenički ulomak je više sistematičan i apstraktan; ravna se po zakonima poetske simetrije i broja; uokviruje se u heksameron te se čovjek predočuje kao cilj i kruna svega što je stvoreno. Čovjek je Božja slika. Dinamična slika. U njemu odsijeva neka slika stvaralaštva. Ali istina je — tvrde biblicisti — da stvaralačka Božja akcija ne završava na čovjeku kao pojedincu, nego na »jedinstvu« muškarca i žene, i to jedinstvo postaje kao jezgra, središnja točka koja daje smjeršnice stvaranju.

Jahvistički je ulomak više blizak narodu, konkretniji, antropomorf-niji, življi; iznosi nauku o primitivnom čovječjem stanju. U njemu se ne radi toliko o kozmogoniji koliko o antropogoniji. Pokazuje se čovjek u dijalektici konkretnog života, ali sve svršava u integraciji, u potrebi i u pozivu da se muško i žensko upotpunjuje.

Uostalom, suprotnosti nestaje ako uočimo kako se brak odmah na početku stavlja kao polazište evolucije čovječanstva, sačuvanja ljudske vrste, još više; brak se uklapa u proces stvaranja, da se kasnije uklopi u posao otkupljenja i tako proslijedi u istoj liniji spasenja od početka do svršetka. Tu se moraju ublažiti sve suprotnosti, jer se mora odbaciti svako rješene bračne dijalektike koje bi dovelo u pitanje ispravnost čina prokreacije u perspektivi Božjeg zakona, o kojemu ovisi spas ili osuđenje.¹

Suprotnost u daljnjem razvoju misli?

Ima pisaca koji misle da postoji suprotnost između augustinske i tomističke tendencije. Augustinska da bi bila sklona davanju prvenstva

¹ B. BOSCHI, *Il matrimonio nella S. Scrittura*, u rev. *Doctrina sacra*, Bologna, 49 (1968) 5—18; P. ADNES, *LE Mariage*, ed. Desclée, 1961, str. 9 sl.

ljubavi i usavršavanju osobe i njenom razvijanju, a tomistička da bi bila više sklona davanju prednosti prokreativnoj ulozi bračne ljubavi.

Čini mi se da ovakve tvrdnje idu više vulgariziranju ideja velikih umnika, i da time svršavaju u nekom osiromašivanju jedinstvene sinteze njihovih sistema. Zar je moguće zamisliti umnika i njegovu sintezu u kojoj bi spoznaja i ljubav, pamet i srce načelno i programatski bili u trajnoj borbi? Znamo da se istinost i dobrotnost pomiruju u pojmu bitka. U psihološkoj pak perspektivi vrednote spoznaje predmet su htijenja volje, vrednote htijenja predmet su spoznaje, a sve se sastaje u jednom subjektu, ide k jednoj svrsi, razvija se u jednom pravcu. Mnogo bi drukčije izgledala povijest razvoja kršćanske misli da se posvetilo više pažnje promatranju upotpunjavanja negoli suprotstavljanja tih dviju idejnih struja. Nigdje kod sv. Tome ne nalazimo istaknuto da bi njegova sinteza bila u suprotnosti s Augustinovom. Tu suprotnost počeli su isticati teološki scientisti, formalisti, svi kojima je teška sinteza ili pomirenje raznolikosti u zajedničkom višem nazivniku.

Podređenost bračnih ciljeva u djelima sv. Tome

Istina je da u prošlosti kršćanske misli uopće nije bilo posvećeno dovoljno pažnje promatranju psihološke strane bračne ljubavi, o čemu sam pisao drugdje.² Istina je također da je sv. Toma više analizirao bračnu problematiku s ontološkog i objektivnog, recimo i pravnog gledišta, ali je psihološku dimenziju bračne problematike uvrstio u svoju sintezu, iako na manje uočljivim mjestima.³

Ako odmah na početku postavimo fokus bračne dijalektike kako se danas očituje i tražimo kako bi ga Toma riješio, mislim da bi bilo potpuno u duhu njegove nauke reći da rješavanje konkretnog konflikta između prokreativne i bračne ljubavi uzete općenito *ne može ovisiti jedino o načelima, znanju, nego i o kreposnom raspoloženju*. Zašto? Jer se radi o poietskom ili praktičnom znanju, a rješenje konflikta u pojedinom slučaju, na prostoru pojedinog čina, spada na čin krepости.⁴ Svaki je konkretni izvorni čin u svojoj biti čin dinamike teženja. Rekli bi stari da taj čin ovisi o »mens et mores«. Mudro je Koncil (GetS, br. 51) opomenuo da nije moguće naći ispravno rješenje toga konflikta ako se krepot bračne spolne čistoće ne bude gajila iskrenom nakanom.

Što sv. Toma naučava o ciljevima braka? Neki se pozivaju poglavito na Suppl. q. 65, art. 1. ali treba više iskoristiti tekst u III P, q. 29, art. 2. Smatram da je sv. Toma u ovom tekstu mnogo bliži današnjoj problematici bračne ljubavi.

A) *Polazište*. — Brak nastaje na bazi slobodnog samoodređenja muškarca i žene (Suppl. q. 41, a. 1), tj. na bazi izborne ljubavi. Pravnički

² Bog. smotra, 1966, str. 396 sl.

³ Drugi vat. koncil u GetS (br. 49) upotrebljava izraz »amicitia coniugalis«. Isti izraz nalazi se u djelima sv. Tome, npr. u komentaru na Eth. ar. u izd. Pirota, br. 1724. Elementarne psihološke strane bračne ljubavi treba tražiti pod »amor« i »amicitia«.

⁴ Praktična znanost je usmjerena prema djelovanju ili praksi, ali »illa operatio non est actus scientiae sed actus virtutis« govori SV. TOMA u In Boeth, de Trinitate, q. 5, art. 1. ad 3. — Vidi: J. KUNICIC, S. Thomas nulli systemati morali favet, u reviji FZfürPhundTH, 8 (1961), Heft 3-4, str. 275, ili u Kat. moralka, 1965, sv. II, str. 98 sl.

ćemo reći da nastaje na bazi ugovora, a Koncil upotrebljava sinonim »neopoziv osobni pristanak« (GetS, br. 48). Svjesnim i hotičnim pristankom nastaje izmjenična predaja i primanje dviju osoba. Koncil tvrdi da se bračni drugovi izmjenično daju, razumije se — u granicama moralnog i Božjeg zakona.⁵

Bez sumnje je da pri sklapanju bračne zajednice mogu intervenirati mnogi movensi, mogu pokretati mnogi ciljevi, rekli bismo: »iluzije ličnog obrazloženja«, to je jasno, ali nije moguće, prescindirati od tih ciljeva. Bračni drugovi pristaju na nešto. Koncil govori da je to »foedus conjugii«, sv. Toma bi rekao da je »copula conjugalis« ili bračna veza, zajednica života, za razliku od »copula carnalis«, tj. tjelesne veze ili somatskog ujedinjenja u spolnom činu.⁶

To svjesno, hotično davanje — primanje uključuje ono radikalno pravo i na spolni čin. Isključiti taj čin pozitivnim voljnim činom, tj. zaniijekati to pravo znači onemogućiti realizaciju toga »neopozivog osobnog pristanka« na »foedus conjugii« ili bračnu zajednicu. Da li će se ovo radikalno pravo suspendirati, da li će biti realizirano, to je drugo pitanje. U tom svjetlu davno su se promatrali neki izvanredni slučajevi bračnih zajednica.⁷

Genetički, dakle, bračna zajednica nastaje na bazi pristanka u svrhu stvaranja bračne zajednice, bračnog saveza. Time se naglašava institucionalni karakter bračne zajednice. I Crkva i država usvajaju taj karakter braka, jer ga traži i sama priroda. Ali je shvatljivo da će ovo trostruko interferiranje u jednu te istu ustanovu, iako s različitim gledišta, počesto dovoditi do suprotnosti. Time će sam taj »foedus conjugii« biti izložen pravoj dijalektici. Dijalektika ciljeva, dijalektika raznih situacija, ingerencija crkvene i civilne vlasti, itd.

B) *Realizirana zajednica.* — Osnovana je na bazi onog ugovora. Osnovani su je sami bračni drugovi. Na krštenju su primili dio u zajedničkom svećeništvu. Postavili su uvjete te se njihova ljudska ljubav uzdigla u sakramentalnu ljubav. I postali su mandatori čovječanstva, Crkve i države. Nikada se neće moći oteti obziru prema tim faktorima. Nikada postupati u duhu apsolutne autonomije. Dužnici su čovječanstva, Crkve i države. I tu ovisnost moraju dokazati.

Rekli smo malo prije da je sklapanje tog životnog saveza osmišljeno finalitetom. Koncil naučava da je Bog obdario brak raznim dobrima i ciljevima (GetS, br. 48), ali da po svojoj naravi teži prema prokreaciji i odgoju (ist. mj., br. 48), dapače, da *i bračna ljubav i čitava struktura zajedničkog života teže prema stvaralačkoj ljubavi* (br. 50), ljubavi koja Božju obitelj trajno obnavlja i širi.

No promotrimo bračnu zajednicu u ovoj fazi konstitucije. To je kao neko novonastalo biće. Ta zajednica ima svoj oblik, svoj sadržaj, bitnu komponentu. Promatrajući bračnu zajednicu u toj fazi činjeničnosti može se reći sa sv. Tomom da je bitna komponenta te zajednice »nedjeljiva veza duša« bračnih drugova, dakle jedinstvo duša, ljubav kao sjedinjujuća snaga.⁸ U nedjeljivoj vezi duša uključeno je upotpunjavanje,

⁵ Bog. smotra, 1966, str. 394 sl.

⁶ SV. TOMA, III, q. 29, art. 2.

⁷ K. NOLA, Kazuistika, Makarska, 1966, str. 298.

⁸ SV. TOMA, III, q. 29, art. 2.

suživljavanje, izmjenično pomaganje, usavršavanje itd. Recimo: brak s ovog gledišta doista je zajednica ljubavi.

Sada konstatirajmo da brak posjeduje svoje prirodno ustrojstvo. U tom ustrojstvu, govori nam Koncil, nalazimo najprije usmjerenost prema cilju prokreacije i odgoja, ali ne smiju se isključiti ni ostali ciljevi (GetS, br. 50). Nalazimo se u sferi objektivnosti bračne datosti, u braku koji je Bog osnovao, zaštitio svojim zakonima i obdario ciljevima (GetS, br. 48). Kako se može uskladiti ovo dvoje: s jedne strane — nedjeljiva veza duša predstavlja bitnu komponentu braka, a brak — s druge strane — po svojoj naravi, štoviše i, »tota vitae familiaris ratio« i svi ostali ciljevi usmjereni su prema prokreaciji i odgajanju? (GetS, br. 50).

Pretpostavimo da netko ne diferencira izraz »ljubav« kako ga mora diferencirati. Da, mora ga diferencirati, jer pod tim izrazom može se razumjeti štošta.⁹ Potpuno je istinito da kršćanska ljubav prihvaća sve vrste ljubavi osim one grešne, koja je u suprotnosti s Božjom ljubavi dokazanom djelima, ali i u sferi zakonite ljubavi ima mnogo razlika. Govorimo o ljubavi srodnosti, dobrohotnosti, dobrih djela, prijateljstva, sjedinjenja. Ali, govorimo i o bludnoj, veneričnoj, strastvenoj ili grešnoj ljubavi.¹⁰ Bludna ljubav ne može se uvrstiti u autentičnu bračnu ljubav. Ona predstavlja grijeh.

Tu se, eto, rađa glavna i osnovna dijalektička napetost. A mnogi pisci kao da uopće ne shvaćaju u čemu je srčika problema. Ta je srčika upravo u konfliktu između autentične bračne ljubavi, prokreativne ljubavi i one grešne koja ide za nasladom a odbacuje teret djece, ili smatra da je krepost bračne spolne čistoće nemoguća i neodrživa, ili prepušta bračnim drugovima da upotrijebe bilo koja sredstva da osujete biološki proces antikoncepcijskim sredstvima a da udovolje veneričnom sjedinjenju, kako bi htjeli zastupnici situacijske etike.¹¹ Autentična bračna ljubav zaslužuje takav naziv ako je u skladu s dostojanstvom čovječje naravi, ako poštuje strukturalnu zakonitost i usmjerenje bračnog čina (GetS, br. 51). Što je pak to ljudska »narav«, to se tumači na drugom mjestu.¹²

Glavni odraz te napetosti nalazi se u proturječnom načinu izražavanja. »Nova moralka«, govori nam Pijo XII, zazire od zahtjeva moralnih kršćanskih zakona a daje prvo mjesto čovječjoj slobodi i inzistira na dinamičnoj snazi ljubavi.¹³ Predaja, crkveno učiteljstvo, teolozi, Kanonsko pravo (kan. 1013) govore o glavnim i podređenim ciljevima u braku. Štoviše, u nekim se dokumentima nalaze zajedno na prvom mjestu prokreacija i »nedjeljiva veza duša« ili ljubav.

Želio bih naglasiti glavno: nema dijalektičke napetosti ni suprotnosti između gore opisane autentične bračne ljubavi i prokreativne uloge bračne zajednice, jer autentična bračna ljubav jest prokreativna ljubav. Dijalektika se zaoštrava, konflikt nastaje, duhovi se razilaze onda kad se radi o tome *da li se smije u ime ljubavi osujetiti finalističku struktu-*

⁹ B. smotra, 1966, str. 398 sl.

¹⁰ PIJO XII u izd. Alain-Savignat, br. 4765. i paralelna mjesta.

¹¹ Denz 3716; o ovoj ideji situacijske etike vidi PIJO XII, br. 161; 4629; 5428.

¹² PIJO XII, nav. izd., br. 168-9; 1800

¹³ Isti, br. 1806.

riranost bračne zajednice i bračnog čina. Kad bi se izraz »ljubav« diferencirao, lakše bi se našao zajednički jezik, barem među katoličkim piscima, ali ponekad izgleda da neki pisci, osobito francuski, nekako žele »loviti u mutnom«. A to je neprihvatljivo, jer nejasno, konfuzno iznošenje problema samo šteti, svakome šteti, uvijek šteti. Kreposna bračna ljubav ne ukazuje na konflikte, ne stvara dijalektičku nesvedivu napetost, to je rađa samo bludna ljubav, kako je rečeno gore. Ljubav je bludna ako u braku ili izvan braka traži venerično zadovoljenje protiv strukturiranosti spolne potencije i spolne realizacije u bračnom činu, jer ova strukturiranost nosi na sebi obilježje Božje volje, predstavlja zakon Božji, Božje htijenje, a ljudima normu djelovanja.¹⁴

Da li se, dosljedno, *mora* govoriti o raznim ciljevima braka? Neminovno. Svatko i govori. Neki zastupnici »nove moralke« govore da je cilj braka u zajedništvu života, u osobnom upotpunjavanju i razvijanju toga života, u međusobnoj ljubavi, u psihičkoj i somatskoj predaji između bračnih drugova, itd. Da to spada na »novu moralku« ili — opišimo je — na novu moralku u navodnicima, vidi se iz direktne intervencije crkvenog učiteljstva. Nauku je iznio Pijo XII, koji je formulirao i Dekret u istom smislu.¹⁵ U istom aktu riješena je i napetost, jer je Pijo XII u skladu s tradicionalnom naukom pribjegao zakonu subordinacije, izjavivši da su svi ciljevi podređeni prokreativnom cilju, da nijesu jednake vrijednosti i sl. Da nema napetosti ili da konkretni život ne dovodi do situacije kad netko treba popustiti, kad treba nešto žrtvovati, — problematika ne bi postojala, ali — u današnjoj situaciji — konflikt nastaje između zahtjeva ljubavne intimnosti i zakona prenošenja života, kako se izražava Koncil (GetS, br. 51). Rješenje nije u hedonističkim zahtjevima, nego u kreposnom raspoloženju, kako se čita u istom tekstu.

Slijedeći niz misli u tradicionalnom smjeru, stvar možemo izreći na više načina. Možemo razlikovati psihološki od ontološkog gledišta braka, kako čini npr. P. Adnès.¹⁶ Može se govoriti o primarnom ili glavnom i sekundarnom ili podređenom cilju. Svakako treba da pazimo da li izraz »zajednica života« ili izraz »ljubav« i sl. uzimamo u strogom ili u širem smislu. Tako Pijo XI govori da u širem smislu možemo reći da je zajednica života primarni izvor i razlog braka (Denz 3707). Ovo uzimanje izraza u širem smislu poklapa se s izrazom sv. Tome »prima perfectio«.¹⁷

Kad Koncil govori da je prvotno usmjerenje braka prema prokreativnoj ljubavi (GetS, br. 50), ali da se ne smiju zapostaviti ni ostali ciljevi, ili kada Pijo XI govori da je bračnim drugovima dopušteno služiti se bračnim pravom iako zbog prirodnih zapreka ne može doći do stvaranja novog života, — uvijek se podrazumijeva uvjet da *treba poštivati prirodnu strukturu bračnog čina i njegovo prirodno usmjerenje prema primarnom cilju braka* (Denz 3718).

Mnoge bi se rasprave izbjegle i mnoge bi se oštrice otupile kada bi pisci držali na umu osobito ovo dvoje: prvo, da izraz »fines secundarii« ne znači »sporedni ciljevi«, nego drugotni ili podređeni, dakle ciljevi

¹⁴ SV. TOMA, I, q. 19, art. 12; I—II, q. 19, art. 9 i 10.

¹⁵ v. PIJO XII, br. 1148; **Denz.** 3838.

¹⁶ Nav. dj., str. 118 sl.

¹⁷ S. BADURINA, nav. dj., str. 110.

koji se uistinu nalaze u prostoru objektivne datosti, u strukturalnoj bračnoj zakonitosti, u njegovoj bitnoj strukturi, ciljevi koji su — iako podređeni — i sami također »essentiales« — koji spadaju na bit braka¹⁸; drugo, kada bi pisci budnije opažali zakone u upotrebi izraza i pojmova, tj. što pojmovi obuhvaćaju, na što se protežu, što sadržavaju, da li se stežu ili šire, otuđuju ili shvaćaju u pravom smislu, strogo ili šire, itd. Učenima neka je vlastit način izražavanja u pravom smislu, a ne u prenesenom, otuđenom, pjesničkom i sl.

Zaključak bi bio očit: glavni i podređeni ciljevi u braku ne znače separiranje jedinstvenog bračnog cilja; upravo zato što su u dinamičnoj podređenosti, time se sjedinjuju s glavnim ciljem ili prokreacijom i odgojem. U prvoj fazi, tj. u fazi nastajanja bračne zajednice, postavili smo *pristanak* ili voljno sklapanje bračne zajednice, i tu je ljubav bila kao movens, kao pokret teženja, ali ne bi postojala bitnost sklapanja braka da nema slobodnog pristanka. — Kada je brak sklopljen, zajedničkom životu daje oblik »nedjeljiva veza duša« — opet ljubav, ali u drugoj ulozi, tj. kao snaga ujedinjenja, uvjet, ljepota i oblik bračnog života. S tog gledišta, ljubav prožima čitav život i rad bračnih drugova te doista uživa neko prvenstvo (Denz 3707). — Ako je brak konačno okrunjen porodom, reći ćemo da je ljubav donijela ploda, da se rascvata, stvorila uvjete širenja ljudskog roda, da se nekako »inkarnirala«. Uvjet da ta ljubav u svim ovim fazama bude autentična bračna ljubav jest da ne otjera Božju ljubav iz srca bračnih drugova, a otjerala bi je ako bi se realizirala tako da povrijedi Božju volju očitovanu u moralnim, Božjim zakonima i — za katolika — u nauci crkvenog učiteljsva. Sto je Crkva odbacila, pravi njezin sin ne može usvojiti kao normu djelovanja (GetS, br. 51).¹⁹

Prema tome, u traženju daljnjih rasvjetljenja, u nastojanju ažuriranja teološke nauke o braku bitno je jedno: *nedopušteno je sprečavati prokreativnu potenciju i prokreativni akt u njihovom normalnom funkcioniranju* bilo kojim pozitivnim, suprotnim zahvatom, a mora se poštivati njihova prirodna, od Boga postavljena usmjerenost prema primarnom cilju braka, tj. prokreaciji i odgoju (Denz 3718). Da li će se naglašavati životna zajednica, ljubav, razvoj osobe, usavršavanje bračnih drugova; da li će se ljubav stavljati »u srce« ili »u središte« bračnog života — to ne pomiče raspravu naprijed, problematika je jasno i snažno naglašena od Koncila: u slučaju konflikta između prokreativne uloge braka i poziva intimne ljubavi, a u nemogućnosti da se udovolji zahtjevima prve i druge uloge, koja se mora smatrati podređenom? Od koje treba tražiti žrtvu? Na ovaj upit nije dovoljno upotrebljavati lijepe izraze, zvučne fraze, višeznačne rečenice. Traži se jasna i u skladu s crkvenom naukom verificirana smjernica.²⁰

¹⁸ SV. TOMA, *Suppl.*, q. 41, art. 1. — S gledišta svih tih ciljeva brak je čovjeku prirodan.

¹⁹ Važno je naglasiti da se Koncil u fusnoti poziva na PIJA XI, tj. na encikliku *Casti connubii*, iz koje i Pijo XII i Pavao VI crpe nauku. Kao najglavniji izvor, na koji se poziva i Koncil, smatra se govor Pija XII od 29. X 1951. Nauku Pija XI proglasio je valjanom za sva vremena (br. 1129), a svaki pozitivni zahvat u prirodni proces označio kao sterilizaciju, u koliko naime taj zahvat onemogućuje začecje (br. 1130). Osudio je i svaki preventivni postupak protiv začecja (br. 1940). Kasnije, u govoru 12. IX 1958, svako zaustavljanje ovulacije naziva sterilizacijom osobe (br. 5491), te je odbacuje kao i sterilizaciju čina.

²⁰ *Bog. smotra*, 1966, str. 410 sl.

C) *Plodna ljubav*. — Pošto je biće u svojoj vrsti konstituirano, sve mu ostalo dolazi kao dodatno. Bez pristanka na životnu zajednicu s uključenim radikalnim pravom na somatsko ujedinjenje ne bismo mogli govoriti o braku. Znači da je »foedus coniugii« ili bračna zajednica ljubavi po naravi usmjerena prema plodu, prema porođaju. I sva tehnika, sav aparat zajedničkog života, svi fizički i psihički faktori idu prema istom cilju: da se djeca rode, pravilno prehrane i odgoje.

Stablo je stablo, pa i ne donosilo ploda. Oko je oko, pa ako i nije — zbog kojeg defekta — u stanju realizirati svoje prirodno određenje da vidi. Brak je brak ako i ne dođe do poroda. Pa ako bračni drugovi i zloupotrebjavaju prokreativnu potenciju, brak ostaje brak. Katolička moralka u negativnoj fazi traži od njih da poštuju prirodnu usmjerenost, kako je rečeno, a nisu oni odgovorni ako bilo vremenske, bilo fizičke ili druge prilike onemogućće da se rodi nov život (Denz 3718). Bračni su drugovi odgovorni jedino ako pozitivnim zahvatom, vlastitom inicijativom frustriraju prirodu bilo u prokreativnoj potenciji bilo u prokreativnom aktu. Za uspjeh ili prirodni ishod oni nijesu odgovorni. I u slučaju sterilnog braka dopuštena je intimnost somatskog sjedinjenja, ali i tada se traži poštivanje prirodnog usmjerenja bračnog čina koliko ovisi o čovjeku.²¹

D) *Realizacija poziva plodne ljubavi*. — Bračni drugovi su pozvani da se odazovu pozivu plodne ljubavi. Ako ih valjani razlozi ne opravdavaju, staleška im dužnost nameće vršiti bračnu dužnost u užem smislu (1 Kor 7, 3). To traži integralno shvaćena bračna ljubav. No ako oni dogovorno izaberu apstinenciju, ne osporavajući partneru pravo opoziva, ne samo da je brak valjan nego on još uvijek ima svoje opravdanje. Među objektivnim i bitnim, iako podređenim, ciljevima nalazi se i cilj osobnog usavršavanja, napretka u duhovnom životu, zajedničke žrtve itd.

Ideja je jasna. Služiti se ili se ne služiti pravom somatskog ujedinjenja ne spada na bit braka (kan. 1081; 1015 § 1). Tko se ne služi svojim pravom vlasništva, ne gubi to pravo. Radikalno pravo ostaje na snazi i kad ne prelazi u efektivno, ako se i ne realizira. Istina, nedostaje mu neka punina, dogotovljenost, time dokazuje da je doista i bračna ustanova, koliko ovisi o čovjeku, u granicama vremena i prostora, podložna toj kontingentnosti, metafizičkoj nesavršenosti.

E) *Krajnji cilj*. — Bračna zajednica ne svršava u spomenutim fazama. Onima koji ljube Boga sve konačno svršava na dobro (Rim 8, 28). Bračni drugovi ostaju uvijek *osobe*, subjekti ili nosioci svojih neotuđivih prava, odgovorni za svoje osobne dužnosti kao ljudi i vjernici. Ostaje im dužnost da sav život i svu njegovu djelatnost usmjere kao prema krajnjem cilju: rastu do punine Kristove!

Ovaj zadatak razvitka ljudskog i kršćanskog života spada na bit braka. Tu ulazi pitanje kršćanske aksiologije. Milost ima prvenstvo, krepost odmah poslije nje. Zato Pijo XI spominje da su bračni drugovi pozvani da se međusobno pomažu tako da se unutarnji čovjek u njima iz dana u dan sve više razvija, preoblikuje, usavršava, raste u kre-

²¹ Iz nekih parnica kod S. R. Rotae vidi se da je ta nauka usvojena. — Usp. C. HOLBÖCK, *Tractatus de iurisprudentia* . . . SRR, u izd. Ilyria, 1957, str. 42; 220—222.

postima, osobito u ljubavi prema Bogu i bližnjemu (Denz 3707). Sve to Pijo XI pripisuje braku kao objektivnu, bitnu vrednotu, ali tada brak uzima u širem smislu. Prema tome, u strogom smislu ti ciljevi moraju uvijek čuvati podređenost objektivnom ali primarnom cilju: rađanju i odgajanju djece.

Može se reći da se na taj način u savjesti bračnih drugova, u jedinstvu njihove osobe i njenom krajnjem usmjerenju, konačno, u preobrazbi nebeskog života — nalazi izmirenje svih prividnih antinomija bračnog života. Gajenje spolne bračne čistoće uvjet je toga rasta, i punine, kako se izražava Koncil (GetS, br. 51).

Gdje, dakle, nastaje bolna dijalektika bračne zajednice? Gdje je izvor tih antinomija bračne ljubavi? Gdje tražiti rješenje? Ne doista u suhim raspravama, nego u moralnim vrednotama, u životu kreposti i milosti, u zahtjevima strogosti kršćanskog života uopće, a i bračnog napose. Ako kažeš da se tada ne isplati ženiti, pročitaj što odgovara Krist na tu primjedbu (Mt 19, 20).²²

Neka predložena rješenja

Dijalektika bračnog života, zajednice ljubavi usmjerene prema prokreaciji i odgoju, ne rješava se pretjeranim isticanjem bračnog biologizma ili biološke prokreacije uzete samo biološki, niti se rješava pretjeranim isticanjem subjektivnih ili osobnih vrednota na štetu objektivne strukturiranosti i poredanosti ciljeva. Potrebno je spasiti prvo i drugo, otkriti sintezu. I mora čovjek biti uvjeren da se radi o rješenju konkretne situacije, dakle o nekom misteriju čovječje akcije, pri čemu treba da igra ulogu ne samo ideja, teorija ili znanje, nego je pozvana i krepost, osobito bračna spolna čistoća, da i ona rekne meritoran sud u razumnosti ili razboritosti.

Drugim riječima: izlaz treba tražiti tako da se ne ide protiv prokreativne sposobnosti, niti protiv usmjerenosti bračnog čina prema porodu niti protiv zahtjeva autentične ljubavi. Ono što se mora odbaciti, to je bludna ljubav, grešna ljubav. A tada će nestati napetosti. Zato izgleda da su neke predložene solucije osuđene na neuspjeh jer su se u načelu svrstale na jednu stranu, jer su zahvatile problem unilateralno.

a) L. Janssens predlaže npr. da se brak promatra više u konkretnim, ekonomskim i socijalnim prilikama. Te prilike su teške. A bračni život ne smijemo pretvoriti u trajno mučeništvo. Dakle? Izabrati rješenja koja olakoćuju tu teškoću, pa bilo na štetu potencije bilo i samog prokreativnog čina.

Ovim se putem željena suglasnost ne može postići. Svakomu je očito da takvo »rješenje« znači kompromis, popuštanje pred poteškoćama na štetu objektivnog reda morala. To znači da se tim putem jednostavno dolazi u situacijsku etiku. Pijo XI zatvara put takvom umovanju, jer izjavljuje da ne mogu postojati poteškoće konkretnog života koje bi opravdale činiti što je po svojoj naravi nedopušteno, zlo. Lišiti pak spolni čin njegove inherentne prokreativne snage predstavlja čin protiv na-

²² Bog. smotra, 1966, str. 408.

ravi, protiv prirodnog strukturalnog zakona finaliteta, drugim riječima: predstavlja nešto »intrinsicce inhonestum« (Denz 3716).²³

b) H. Doms (1935), unatrag tridesetak godina, počeo je naglašaviti psihološku stranu bračne problematike. Za njim su se povelili i drugi, povode se i danas, pa naglašuju da prvo mjesto u braku treba dati ljubavi kao ujedinjujućoj snazi, dakle zajednici života. U toj ljubavi bio neposredan i osnovni cilj braka.

Na ovo se može primijetiti prije svega to da su skolastici također poimali brak kao bračnu zajednicu muža i žene, životnu vezu ljubavi (bilo genetički pri sklapanju braka bilo ontološki u sklopljenom braku), s inherentnim i specifičnim pravima i dužnostima kako traži Bog po svojim prirodnim i pozitivnim zakonima, u znaku jedinstva i nerazrješivosti.²⁴ Ta definicija vrijedi i za brak kao sakrament, jer je izražen pristanak na »foedus coniugii« uzdignut na stupanj sakramenta, tj. na znak i izvor posebnih milosti koje Bog dijeli bračnim drugovima.

Ne mislim da se forsirajući vrijednotu zajedništva i ljubavi može stići do nekih novih rezultata u tom pitanju, jer je prošlost odredila ljubavi u braku njezin prostor. O tome je rečeno gore. Postavljena je razlika između psihološkog i ontološkog promatranja braka. Ljubav nalazimo u genezi braka kao movens; nalazimo je u sklopljenom braku kao formu ili oblik; ona produhovljuje i prožima sretan život bračnih drugova; ona ga čini ugodnim, itd.

Međutim, da danas pokrenemo to pitanje naprijed, moramo ići za tim da se ublaže suprotnosti između objektivnog i subjektivnog aspekta u braku, tj. prokreativnog u prilog čovječanstvu i subjektivnog ili personalnog u prilog bračnih drugova. Pijo XI je predložio distinkciju (Denz 3707). Pijo XII prosljedio je istim putem. Možemo reći da ontološko i apsolutno prvenstvo pripada prokreaciji, dok psihološko i genetičko pripada težnji za osobnim usavršavanjem u zajednici ljubavi u bračnom životu. O ovom »izmirenju« aspekata pisali su mnogi pisci.²⁵

c) Predlagalo se da se ciljevi braka drukčije formuliraju; da se prikazuju kao jednako važni prokreaciji ili kao neovisni, bitno nepodređeni toj prokreaciji i sl. Konačno, bi li se moglo jednostavno ne govoriti o porodu kao cilju? Ne uvoditi finalitet, nego možda samo konstatirati činjenicu da se porodom završava taj proces bračne ljubavi?

I na to je odgovor davno spreman. Narav braka kao i narav bračnog čina nose u sebi i primarni cilj ili prokreaciju i podređene ciljeve, kao što su: međusobno upotpunjavanje, gajenje međusobne ljubavi, somatsko ujedinjenje itd. Svi ti mogu biti predmetom htijenja, ali nikada tako da se zabaci prvotno usmjerenje bračnog čina prema prokreaciji (Denz 3718), jer bez tog usmjerenja ne možemo uopće govoriti o braku kao svrsishodnoj naravnoj i Božjoj instituciji.

Ima li smisla predlagati da se apstrahira od ciljeva kada oni i bez našeg promatranja pokreću na funkcioniranje ljubavi od početka do kra-

²³ J. KUNIČIĆ, *In procreatione regulanda minus rectae viae*, iz revije *Divus Thomas*, Piacenza, 1967, str. 81–107.

²⁴ Tako se kroz stoljeća prenosila definicija braka formulirana od Magistra Sententiarum, naime: »Viri et mulieris coniunctio maritalis inter personas legitimas, individuum vitae consuetudinem retinens«.

²⁵ P. ADNÈS, nav. dj., str. 122.

ja bračnog fenomena? Ima li smisla ponavljati rješenja koja su izriekom od Crkve zabačena a da se ponajprije ne dovede u sklad to odstupanje od određenih puteva sa zahtjevima posluha vjernikâ i svećenikâ prema crkvenom učiteljstvu? »Izdali smo deklaraciju o podređenosti ciljeva u braku. Istaknuli smo što nas uči unutarnja struktura prirodnog uređenja u braku; rekli smo što sadrži baština kršćanske predaje; iznijeli smo što su vrhovni učitelji, pape, više puta naučavali, i to je konačno u određenoj formi fiksirano u Kodeksu.«²⁶ Razumljivo je da traženje novih »rasvjetljenja« ne može ići u kontradiktornom stavu prema toj nauci. Dijalektiku treba rješavati drugim putem.

d) Istaknimo još mišljenje da se porod smatra kao činjenično rascvjetavanje bračne ljubavi, ali ne kao cilj braka. Porod bi bio samo završetak. Time bi se dijalektika nekako zaobišla. Bi li doista pojam braka bez poroda kao cilja, s oznakom poroda samo kao »završetak«, bio doista dinamičniji?

Kad bih se htio izraziti o ovome s metafizičke perspektive, rekao bih da nema uopće svjesne aktivnosti u kojoj »završetak« nije intencionalno najprije prisutan kao *cilj*. Još više, nema podređenog cilja a da u njemu ne vrši svoju uzročnost konačni cilj. Finalitet je zakon unutarnje strukture svjesne aktivnosti. Zato su mjerodavne riječi sv. Tome da se ne može pojmiti ni fenomen teženja, ni završavanje svjesne djelatnosti, ni pojava intencionalnosti ako uklonimo atrakciju ili finaliziranje koje dolazi od konačnog cilja čovječjeg života, dakako, ne određujući sada u čemu se taj cilj sastoji.²⁷

I Koncil govori da je porod kao »fastigium«, kruna bračnog života (GetS, br. 48), ali u istom tekstu Koncil govori da taj završetak pretpostavlja da brak po svojoj naravi, štoviše i bračna ljubav, budu usmjereni prema prokreaciji, i odgoju poroda. Kada pak govorimo da je brak po svojoj naravi usmjeren prema porodu kao cilju, taj brak shvaćamo kao zasebnu instituciju. Ako pak kao cilj braku označimo razvoj ljudskog i kršćanskog života, ne dopiremo do njegove specifične naravi, jer se taj razvoj može, barem donekle, postići i bez bračnog života. Drugim riječima: *bez poroda kao prvotnog cilja braka ne postoji brak kao zasebna prirodna ni Božja institucija.*

Potpuno prihvaćam misao P. Adnésa: da nema uopće kontradikcije između toga da se ustvrdi kako je porod u isto vrijeme objektivni ili naravni i subjektivni ili psihološki cilj braka. Svaki je cilj intencionalni prvi u procesu svjesne aktivnosti, time ima prednost, ali on je u realizaciji posljednji, time označuje neki svršetak. Radi se o tome da se pravilno usklade oba aspekta.²⁸ Možda je ponekad kriva formulacija nauke kao da se radi o separiranim ciljevima, a radi se o inherentnim ciljevima, o njihovu ukorjenjenju u bit braka.²⁹

Finalitet otkrivamo i u samom bračnom spolnom činu. Taj čin je, govori Koncil, specifično ljudski čin, dakle svjestan, hotičan prema tome finalistički osmišljen. A gajenje bračne ljubavi, struktura obiteljs-

²⁶ PIJO XII, u govoru 29. X 1951; v. govor 10. III 1944; *Denz* 3838.

²⁷ SV. TOMA, I—II, q. 1, art. 4.

²⁸ P. ADNES, nav. dj., str. 122.

²⁹ PIJO XII, br. 1147.

kog života, svestrani razvitak osobnosti bračnih drugova itd. pretpostavljaju, promiču, usavršavaju tu usmjerenost. U takvoj koncepciji doista brak prima svoju dinamiku (GetS, br. 49), jer stimulus ili impuls djelovanja ne može biti drugi nego cilj.

Čini mi se da apstrahiranje od poroda kao cilja obojuje brak kao prirodnu i Božju instituciju nekom vrsti apsurdizma, a bračne drugove tretira kao nesvjesne aktere u najvažnijem životnom pothvatu. Brak pak u toj koncepciji ostaje bez specifične, sebi vlastite forme. Naglasimo li podređenost ciljeva, naglasili smo dinamiku. Podređenost nije servilno žrtvovanje, nego usklađivanje, integriranje, uzdizanje, usavršavanje. Svi se ciljevi sastaju u glavnom cilju, svi su važni, svi inherentni, ali u slučaju konflikta treba ospluživati zakon subordinacije koji glasi: niži pušta pred višim. Bez toga nema uopće mogućnosti da se govori o mudroj prirodnoj i Božjoj instituciji braka. A brak je doista premudra institucija, možemo reći: kao neka tajna, i s prirodnog i s natprirodnog gledišta, jer se u braku prokreativna ljubav uzdiže na čast sakramentalne ljubavi

SUMMARIUM

Illam quam dicunt »dialecticam« amoris coniugalis, quam Vaticanum II expressit in GetS, num. 51, necesse est conari solvere. Qua via vel methodo? Non sane respuendo doctrinam traditionalem de subordinatione finium in matrimonio, sed quaerendo modum conciliandi exigentias autentici amoris coniugalis cum observantia legum quae transmissioni vitae humanae praesident. Solutio quaerenda non in sola doctrina, sed in valoribus moralibus, praesertim in cultu virtutis castitatis coniugalis. Vereri debemus naturae leges, sed si ars medica solutionem nescit, virtutes morales tum acquisite tum infusae solutionem invenient semper, sicut apud veros fideles accidit. Et hoc in votis est. Exclusis igitur variis non sat sanis solutionibus propositis, auctor articuli ad solutionem datam in documentis Ecclesiae recurrit, expectando forsitan venturas alias ab Ecclesiae Magisterio doctrinae puncta.